

Wielkopolski alfabet pisarek. Red. Ewa KRASKOWSKA i Lucyna MARZEC. Poznań: Wydawnictwo WBPiCAK, 2012, ss. 447.

Odbudowanie historii kobiecego pisarstwa i kobiecej twórczości w ogóle jest do tej pory jednym z najważniejszych zadań, jakie stoją przed polską krytyką feministyczną. Na szlaku kobiecej historii literatury znalazła się niezwykle ważna pozycja, która tym razem otwiera nowy kontekst, już nie tylko czasowy, lecz także kontekst miejsca i przestrzeni. *Wielkopolski alfabet pisarek* jest efektem prac prowadzonych w ramach szerszego projektu zrzeszającego badaczki i krytyczki z całej Polski, a realizowanego pod okiem poznańskiej Pracowni Krytyki Feministycznej. *Wielkopolski słownik pisarek* (www.pisarki.wikia.com), bo taką nazwę nosi projekt poznańskich badaczek, stanowi próbę udokumentowania dziejów kobiecego pisarstwa rozwijającego się na terenie Wielkopolski. Regionalny charakter tych badań otwiera wiele możliwości. Autorki nie ograniczyły się do wybranego momentu czasowego, ponieważ zarówno w *Słowniku*, jak i w *Alfabecie* zebrane są nazwiska pisarek żyjących i nieżyjących, dzięki temu, że nie zdecydowały się na stworzenie projektu totalnego, czyli w praktyce niemożliwego, jak miało to miejsce chociażby w przypadku książki *Pisarki polskie od średniowiecza do współczesności*. Przestrzeń regionalna w tym przypadku pozwala na głębsze i dokładniejsze eksploracje badawcze i dotarcie do większej liczby aktywnie tworzących i piszących kobiet. O idei całego projektu można przeczytać na stronie internetowej:

Idea słownika narodziła się z potrzeby udokumentowania obecności piszących i publikujących autorek w życiu kulturalnym i społecznym regionu wielkopolskiego w różnych epokach. Wychodzimy bowiem z założenia (i obserwacji), że w wielu sytuacjach twórczość kobiet posiada szczególnie nacechowany rodzajowo wymiar kulturowy. Kobieca ekspresja pisarska bywała na przykład (i nadal często bywa) sygnałem awansu w sferze publicznej, ale także obyczajowego nonkonformizmu; zuchwałym gestem emancypacyjnym lub, przeciwnie, wyrazem przywiązania do tradycyj-

nego porządku i podziału ról płciowych; próbą włączenia się w przestrzeń oficjalnego dyskursu bądź na odwrót – subwersywnego zaznaczenia swojej w stosunku do niego odrębności. Podobnych antynomii można by wskazać znacznie więcej, a są one zawsze uwarunkowane historycznie i wynikają z ogólnego usytuowania kobiety w danej formacji społecznej. Krytyka feministyczna, także polska, ma już na swoim koncie wiele osiągnięć w badaniach nad dziejami pisarstwa kobiecego, jego miejsca w świadomości i komunikacji literackiej różnych epok i kręgów kulturowych, roli, jaką odgrywało w dyskusjach nad kształtem literatury i rzeczywistości. Wciąż jednak sporo pozostaje w tej dziedzinie miejsc nieodkrytych, nazwisk zapomnianych lub niedocenionych, ilości nie do końca przeanalizowanych. Mamy nadzieję, że w pracy nad słownikiem uda nam się natrafić na różne ciekawe znaleziska i wzbogacić naszą wiedzę o udziale piszących kobiet w tworzeniu historii regionu¹.

1 Zob. *Wielkopolski Słownik Pisarek: O projekcie*. Tryb dostępu: http://pisarki.wikia.com/wiki/Wielkopolski_S%C5%82ownik_Pisarrek:O_projekcie (27.01.2013).

Redaktorkami i patronkami *Wielkopolskiego alfabetu pisarek* są poznańskie badaczki Ewa Kraskowska i Lucyna Marzec. Nie jest to jedyna taka inicjatywa w polskim środowisku naukowym i literackim. Należy wspomnieć przede wszystkim o „Krakowskim szlaku kobiet”, którego głównym sloganem jest hasło „Odzyskiwanie pamięci”, a także o warszawskich inicjatywach, na przykład projekcie pisarki Sylwii Chutnik opisanym w *Warszawie kobiet* (zamierzeniem tego projektu było podążanie śladem pisarek spoczywających na cmentarzu Powązkowskim). W Szczecinie została ufundowana Gryfia – Nagroda Literacka dla Autorki – czyli pierwsza nagroda dla polskich pisarek; wygląda na to, że będzie cieszyć ogłoszaniem kolejnych edycji. Szczecińskie badaczki wydały również pracę zbiorową poświęconą pisarstwu kobiet w czasach PRL-u (*Pisarstwo kobiet pomiędzy dwoma dwudziestoleciami*). Na Pomorzu prężnie rozwija się projekt historyczny o nazwie „Metropolitanka”, którego celem jest odkrywanie historii kobiet w regionie (w ramach tego projektu zrodziła się inicjatywa o nazwie *Stocznia Gdańska szlakami kobiet*, mająca na celu odkrycie roli, jaką kobiety odegrały w historii Stoczni Gdańskiej). I wreszcie należy wspomnieć o Śląskiej Strefie Gender, której działaczki również utworzyły wirtualny alfabet pisarek ze Śląska i z Zagłębia, a wieloletni projekt w efekcie przedrodził się w rzecz typowo literacką. Inicjatywy się mnożą, szlaki są przecierane, a granice literackiej mapy Polski ulegają znacznemu rozszerzeniu. Dzieje polskiego kobiecego pisarstwa doczekały się licznych komentarzy i uzupełnień, a idea przywracania pamięci, wypełniania szczelin i niwelowania białych plam staje się coraz bardziej znacząca nie tylko w świadomości akademickiej – wiele

feministycznych inicjatyw angażuje w swoją działalność przede wszystkim potencjalnych czytelników spoza kręgów akademickich, a nawet turystów odwiedzających polskie miasta. Inicjatywy te pokazują, że dzięki wykorzystaniu otaczającej nas przestrzeni, nie tylko miejskiej, lecz także tej o charakterze regionalnym i lokalnym, możliwa jest integracja wielu środowisk.

Pojęcie regionu odgrywa znaczącą rolę we wszystkich inicjatywach. W tym przypadku wielkopolskość staje się miejscem radykalnego otwarcia – autorki *Alfabetu* we wstępie do książki zaznaczają, że rdzenne mieszkanki, ale też wszystkie pisarki mające jakikolwiek związek z tym regionem należą do projektu. W ten sposób Wielkopolska staje się niezwykle ważnym przystankiem na drodze wielu twórczyń i artystek.

Formuła „wielkopolskości” – czytamy na stronie internetowej projektu – ma jednak w naszej intencji być dość pojemna i objąć nie tylko autorki na stałe związane z regionem, lecz również takie, które w swych biografiach posiadają tylko „wielkopolskie epizody”: tu się na przykład urodziły (Szyborska), wychowały (Dąbrowska), stąd „wyemigrowały” lub tu przybyły w jakiejś fazie życia (Żmichowska, Przybyszewska, Iłłakowiczówna). Konteksty wielkopolskie mogą odgrywać rolę w ich pisarstwie (Kofta), lecz równie dobrze mogą pozostawać zupełnie dla niego nieistotne. Co więcej, pisarka wielkopolska nie musi z definicji być pisarką polską – zakładamy, że w naszym leksykonie znajdują się również autorki na przykład niemieckojęzyczne².

2 Zob. ibidem.

Co więcej, redaktorki tomu zdecydowały się na udokumentowanie kobiecego pisarstwa w jego szerszym ujęciu. Dlatego w *Alfabcie* znalazło się miejsce dla kobiet uprawiających różne gatunki pisarskie, takie jak publicystyka, krytyka literacka i intymistyka.

Wydanie książkowe to zbiór sylwetek czterdziestu dziewięciu pisarek. Dobór autorek jest niezwykle różnorodny – od nazwisk znanych po mniej znane lub całkowicie zapomniane. Na sylwetkę każdej pisarki składają się nota biograficzna i krótka recepcja twórczości z bardziej lub mniej rozwiniętym źródłem bibliograficznym (warto podkreślić też walory wizualne książki, w której zamieszczono fotografie pisarek, archiwalne fragmenty tekstów, listów i pamiątek). W ten sposób biorące udział w projekcie i zajmujące się sporządzeniem podobnych sylwetek pisarskich badaczki z całej Polski współtworzą prężnie rozwijające się kompendium kobiecego pisarstwa. Co więcej, formuła alfabetu pozwala na większą swobodę w doborze nazwisk i treści; alfabetyczny porządek umożliwia również wydobycie indywidualności każdej z prezentowanych pisarek, bez chro-

nologicznego porządkowania i wartościowania na postaci ważne i ważniejsze. We wstępie autorstwa Ewy Kraskowskiej czytamy:

„Alfabety” to luźne kolekcje krótkich tekstów poświęconych konkretnym osobom, faktom, zjawiskom, pojęciom, instytucjom itp., z reguły mające formę wspomnień i anegdot [...]. My – zbiorowy podmiot autorski *Wielkopolskiego alfabetu pisarek* – również stawiamy na *varietas*, różnorodność, a także na nieoczywistość, niespodziankę, subiektywność. Wybieramy te hasła, w których zawarta jest interesująca opowieść, intrygujący szczegół, wnikliwa interpretacja. Nie narzucamy sobie sztywnej formuły – każde z nas ma własną wrażliwość i własny warsztat pisarki, opowiadamy o bardzo różnych osobach i dlatego sposób, w jaki to robimy, jest zróżnicowany.

s. 9

Dzięki tego typu formule możliwe jest odtworzenie idei wspólnego głosu – w myśl ostatnich postulatów ukutych przez krytykę feministyczną, akcent pada już nie na pisanie o innych pisarkach i badaczkach, ale głównie na pisarki i badaczki czytające i czytane przez inne pisarki i badaczki – w ten sposób tworzy się sieć współzależności i wzajemnych inspiracji. A zatem nie tylko pisanie, lecz także czytanie siebie nawzajem składa się na niezwykle gęstą sieć wspólnych doświadczeń kobiet tworzących i tych, którym dane było i jest żyć w domowym zaciszu. Proces czytania staje się idealnym dopełnieniem feministycznej idei wypełniania pustych miejsc w historii literatury.

Trzeba przyznać, że pomysł stworzenia tego typu projektu jest niezwykle udany, choć mam na uwadze fiasko poprzednich prób dokumentowania kobiecego pisarstwa. Dzięki unikaniu wszelkiego rodzaju wykluczeń i wartościowania autorkom projektu udało się zachować pożądaną ideę różnorodności. *Wielkopolski alfabet pisarek* jest miniatrasem polskiej twórczości kobiet, a idea wielkopolskości, wbrew wszelkim pozorom, staje się miejscem radykalnego otwarcia, o czym świadczy kryterium doboru pisarek – skojarzone z tym regionem pisarki niekoniecznie związane były z nim przez całe życie. Przykładem jest chociażby postać Marii Komornickiej, która spędziła w Poznaniu zaledwie kilka nocy; pobyt ten miał jednak znaczący wpływ na rozwój jej osobowości twórczej. Dzięki zamysłowi stworzenia takiego „alfabetu” Wielkopolska staje się miejscem przecięcia szlaków kobiecej twórczości, łączy w jednym punkcie tak odległe sobie postaci, jak Joanna Roszak i Maria Konopnicka. Co więcej, koncept autorek *Wielkopolskiego alfabetu pisarek* jest propozycją odbijającą postulaty zachodniego feminizmu trzeciej fali,

3 E. PROBYN: *Travels in the Postmodern: Making sense of the local*. In: *Feminism/Postmodernism*. Ed. L.J. NICHOLSON. New York-London 1990, s. 176, tłum. - K.S.

w którym wiele miejsca poświęca się zagadnieniu różnorodności i znoszenia wszelkich granic.

Współczesna badaczka feministyczna, Elspeth Probyn, zwraca uwagę na zagrożenia niesione przez próby wszelkiego mapowania przestrzeni: „[...] w procesie tworzenia naszych własnych centrów i naszych lokalności - pisze Probyn - mamy tendencję do zapominania o tym, że nasze centrum wypiera inne przestrzenie w kierunku obszarów peryferyjnych”³. Nie chodzi o to, żeby tworzyć sztywne granice, w których nie mieści się to wszystko, co poza, ale o to, żeby je otwierać lub całkowicie znosić. Autorki *Wielkopolskiego alfabetu pisarek* unikają tego typu wykluczeń właśnie dzięki wykorzystaniu przestrzeni regionu. Wielkopolska nie jawi się tu jako centrum, wokół którego tworzą się przestrzenie marginesów; wręcz przeciwnie: jest punktem wspólnym kobiecego pisarstwa. Wielkopolskość urasta zatem do „tierra entre medio” (to pojęcie ukute przez Glorię Anzaldúę), co dosłownie oznacza przestrzeń „pomiędzy”, w której nakładają się na siebie i współlistnieją wszelkie odmiany kulturowe oraz różne systemy wierzeń, a także różne tożsamości i języki. Pojęcie regionu podniesione zostaje w ten sposób do rangi symbolu wieloznaczności i różnorodności. Tak naprawdę każda artystka jest i może się stać częścią tej wielkiej wspólnoty.

Tak realizowana idea wielkopolskości utrzymana jest w duchu nomadycznej koncepcji Rosi Braidotti, dla której metafora podróży i symbolicznego zamieszkiwania całego świata oddaje ducha kobiecej tożsamości; tożsamości zwielokrotnionej i niezakorzenionej w jednej konkretnej przestrzeni. Wyłaniający się z *Wielkopolskiego alfabetu pisarek* literacki obraz regionu ukazuje przestrzeń dynamicznej różnorodności, przestrzeń, która nie jest i nie powinna stać się miejscem docelowym wszystkich rozważań, ale ich początkiem właśnie (*start point*). Natomiast wiedza o regionie, o tym, co lokalne, w tym także lokalna historia kobiecego pisarstwa i historia kobiet w ogóle, jest - sformułujmy tu słowa Probyn - wiedzą istotną i wiedzą potężną⁴.

4 Ibidem, s. 187.

Katarzyna Szopa

A regional atlas of women

Summary

Wielkopolski alfabet pisarek, the first literary alphabet in Poland devoted to female writing, consists of forty-nine profiles of women authors creating and living in different periods, from the medieval to modern times. A conceptual idea of female authors-editors, namely Ewa Kraskowska and Lucyna Marzec, realizes a feminist idea of locality, in this

case, Great Polishness, that is becoming a place of radical opening, but also a dividing line for female writing. A literary image of the region, derived from *Wielkopolski alfabet pisarek*, show the space of dynamic variety that is not and should not be a destination place of all considerations, but just their beginning.

Katarzyna Szopa

Un atlas de femmes régional

Résumé

Wielkopolski alfabet pisarek, un alphabet littéraire consacré à la production littéraire des femmes, se compose de quarante-neuf silhouettes des auteurs, écrivant et vivants dans des époques différentes : du Moyen Âge jusqu'aux temps modernes. Le concept des auteurs-rédacteurs, Ewa Kraskowska et Lucyna Marzec, réalise une idée féministe de la localité, dans ce cas le territoire de la Grande-Pologne, qui devient une place de l'ouverture radicale, ainsi qu'un point d'intersection de l'écriture féminine. L'image de la région, émergeant de *Wielkopolski alfabet pisarek* montre l'espace d'une variété dynamique, qui n'est pas et ne devrait pas devenir le point d'arrivée de toutes les réflexions, mais leur début.